

„Populizmus”, 2016–17

Özönvíz

A „populizmus” kifejezés újabb kori karrierje a nyugati világban kicsit korábban, míg keletebbre, így Magyarországon is, az 1990 körüli években, jóformán előjelek nélkül, szinte varázsütésre kezdődött el. Akkor, amikor a kommunista rendszer romjain berendezkedő liberális kapitalista világtrend – részben az előbitől megörökölt – ideológusai új ellenségképet kerestek és találtak meg abban a gondolati hagyományban, mely így vagy úgy, de a régi és az új rendszernek is alternatívát kínált. Alternatívát elsősorban azzal, hogy nem nemzetek feletti teóriák és érdekek szócsové volt, hanem a népi mélységek és nemzeti különösségek, a „populus” érdekében emelte fel szavát, s így próbált utat találni az emberek szívéhez. Hazánkban a népi írók és ideológusok nagyon erős alapot adtak ehhez a gondolkodásmódhoz. Érthető, ha túlélte az internacionalista kommunista rendszer évtizedeit, és a rendszerváltozás küszöbén megtalálta kormányképes politikai képviselőtét.

Akik már felnőtt fejjel élték meg az 1990-es változást, emlékezhetnek a gyors fordulatra: a legvadabb antikommunista retorikát használó liberálisok a választások után az internacionalizmus közös nevezőjén azonnal átálltak a volt kommunistákhoz, és attól fogva közösen folytatták a már a választás előtt megkezdett ideológiai hadjáratukat a népi-nemzeti oldal ellen. 1991-ben Demokratikus Charta néven szervezeti keretet hoztak létre nyílt szövetségüknek, melynek fő céljaként a fasiszta veszély elleni küzdelmet nevezték meg.¹ Ekkor derült ki

GYURÁ CZ FERENC (1955) az ELTE magyar-néprajz szakán végzett. Szombathelyen lakik. A *Vasi Szemle* főszerkesztője, a Magyar Nyugat Könyvkiadó vezetője. Utóbbi kötete: *Alsószi loági égbolt* (2013).

1 Kezdetben nem ennyire durván. Az utólag konstruált narratíva sem így szól, de a „populista” jelző utólag azért már előkerül: „Az ellenzékbe szorult SZDSZ vezetői és hangadó értelmiségi reprezentánsai – akik közül sokan a hajdani demokratikus ellenzék táborából érkeztek – hamar arra a következtetésre jutottak, hogy az MDF vezette koalíció, a háború előtti berendezkedés mintájára, egy színleg demokratikus, de valójában egy új nomenklatúrát kialakító és a jobboldali, populista retorika felé is nyitott, tekintélyelvű rendszer kiépítésén

világosan a különféle publikációkban és nyilatkozatokban 2-3 évvel korábban megkezdett „populistázás” szerepe. Azt a célt szolgálta, hogy megbélyegezzék és a demokratikus közélet fősodrából kirekesszék azokat, akik a magyar történelem folyamatosságának helyreállítására, a nép és a nemzet szolgálatára helyezték érvelésük vagy politikájuk fő hangsúlyát. A megbélyegzés és a kirekesztés gyakorlati célját szolgálta a populistázás azért is, mert a benne homályló fogalmi tisztázatlanság lehetővé tette az így megbélyegzettek egybe rekesztését a fasisztának vagy éppen nácinak nevezett irányzattal.

Az 1990-es évek elején ilyen közéleti háttér előtt vizsgáltam meg a „populizmus” történeti előzményeit. Kiderítettem a terminus eredetét, és magyar nyelven elsőként írtam tanulmányt az önmagát először populistának nevező XIX. század végi amerikai farmermozgalom történetéről,² érintve az 1950-es években negatívra változott történeti értékelését is. Egy tanulmányban a „populizmus” hazai, egy másikban pedig a külföldi értelmezéseit tekintetem át.³ Később, egy 2001. tavaszi előadásban pedig összegeztem és kiegészítettem korábbi eredményeimet.⁴ Az utóbbi évtizedekben született magyar szakirodalom áttekintése nyomán úgy látom, hogy a témakörnek – a „populizmusnak” – komolyabb figyelmet szentelő szerzők majd mindegyike legalábbis tudomást vett szóban forgó munkáimnak egyikéről-másikáról – annak ellenére, hogy ezek többsége nem tudományos, hanem szépirodalmi folyóiratban látott napvilágot. Ezt megtiszteltetésnek veszem, hiszen nem vagyok „céhbeli” tudományos kutató, és az utóbbi közel két évtizedben, egy bővebb könyvismertetéstől eltekintve nem is foglalkoztam a témával.

Azt is megfigyeltem azonban, hogy az elmúlt negyedszázad során a „populizmus” szó és az általa jelölt, ma már beláthatatlan sokaságú jelenség tudományos igényű értelmezése elég kevés új eredményt hozott. A külföldi és a hazai társadalomtudományi szakirodalom nem kis részben ma is azt a néhány jelentősebb szakmunkát követi és hivatkozza, ezek megállapításait ismétli, variálja

fáradozik. Ezért igen korán felmerült az a gondolat, hogy a kormány ellenzékéből, az 1989 előtti időszakhoz hasonlatosan, esetleg ismét a rendszer ellenzékévé váljanak.” (Nehéz volna nem utalni rá, hogy napjainkban szinte szó szerint azonos érveléseket olvashatunk a mai „populista” rendszer elleni szükséges fellépésről...) Bozóki András: A Demokratikus Charta története. *Beszélő*, 1996/2, 64–75.

- 2 Gyurác Ferenc: Igazi populisták. A múlt század végi amerikai farmermozgalom. In *Életünk*, 1991/12, 1108–1116. és in uő.: *Egy „populista” följegyzései*. Szombathely, Életünk Könyvek, 299–319.
- 3 Gyurác Ferenc: A „populizmus” értelmezéseiről. In *Hitel*, 1992. szeptember, 32–43 és in uő.: *Egy „populista” följegyzései...* i. m. 320–343; Gyurác Ferenc: A „populizmus” külföldi értelmezéseiről. In *Politikatudományi Szenle*, 1993/2, 96–101 és in uő.: *Egy „populista” följegyzései...* i. m. 344–353.
- 4 Gyurác Ferenc: Adalékok és gondolatok a népiség (populizmus) ismeretéhez. In *Életünk*, 2001/7–8, 733–741 és in uő.: *Személyes ügyeim*. Vasszilvágy, 2009, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 126–141.

és próbálja tovább gondolni, amelyek már az 1990 körüli esztendők előtt megjelentek.⁵

Annak ellenére sovány az eredmények oldala, hogy mára a társadalomtudományi szakirodalom és a politikai sajtó slágerterméje lett a populizmus. Kutatók százai, de inkább ezrei foglalkoznak vele világszerte. Ha mind összeköltöznének valahol a pusztában, az a hely rögtön kezdeményezhetné a várossá avatását a lélekszáma alapján. Szinte naponta jelennek meg újabb és újabb értelmezések és leírások, elemzések és alkalmazások, a közéleti sajtó és politikai közbeszéd terén pedig egész bizonyosan percekben vagy akár másodpercekben lehetne megadni a kifejezés előfordulásának gyakoriságát.

Ha egykor a fogalom körvonalainak elmosódását lehetett panaszolni a partalan használat miatt, akkor ma már némi nosztalgiával gondolhatunk rá, hogy az akkori áradás még emlékeztetett a medrére, amelyből kilépett, ellenben a mai már maga az özönvíz, hatalmas és zavaros, néha már lehetetlennek látszik eligazodni benne.

Mégis, tudunk-e mondani róla bármi érvényeset?

Rémület és aggodalom

Most, 2017 kora őszen általános a vélemény a társadalomtudományi és politikai elemzők, újságírók és más véleményformálók körében, hogy a populizmus soha nem látott mértékben erősödik világszerte. A 2016-os esztendő néhány nagy fontosságú világpolitikai eseménye fordulóponthoz jelentett a jelenségre figyelők hozzáállásában: különösképpen a Brexit sikere és Donald Trump amerikai elnökké választása keltett súlyos riadalmat az establishment társadalomtudománya és sajtója körében. Ezek az események azt jelezték számukra, hogy nincs mód továbbra is lekicsinyelni a „veszélyt”, a választókhoz fellebbező „populisták” a liberális demokrácia szíve közelébe értek. Ez pedig jeges rémületet kelt sokakban, míg mások higgadtan, de ugyancsak komoly aggodalommal szemlélik a fejleményeket, s próbálják megfogalmazni válaszaikat. A két említett fejlemény mellé sok-sok más, önmagában kisebb jelentőségű esemény is felsorakozik, melyek tendenciává állnak össze, és a liberális demokrácia világszerte megröppanó tekintélyéről s legalábbis akadozó működéséről tesznek tanúságot. Ezek közül néhány: a nyugat-európai „populista” pártok erősödése a migrációs válság nyomán, több jobboldali „populista” politikus (a francia Marine Le Pen, az örvidéki osztrák Norbert Hofer, a holland Gert Wilders) győzelemhez közelítő választási szereplése, az ugyancsak szélsőjobboldalinak és populistának bélyegzett hazafias AfD magabiztos bejutása a német parlamentbe, a visegrádi országcsoporthoz saját politikája (kivált Orbán Viktor és újabban a jobboldali lengyel

5 A legjelentősebb: Canovan, Margaret: *Populism*. New York and London, 1981, Harcourt Brace Jovanovich.

kormány világnézeti meggyőződést sugalló önállósodása), Ázsiában Duterte Fülöp-szigeteki elnök váratlan sikere, Ausztrália muszlimellenes politikusainak (Hanson asszony) erősödése stb. stb.

A korábbi években is fel-felhangzott az aggodás szava, de 2016-tól kezdve egyfolytában konganak a vészharangok, vijjognak a vészmadarak, egyesek már a vészféket is behúznák a demokrácia vonatán, hogy a csúnya populisták helyett, akiket ilyen szándékkal vádolnak, inkább maguk korlátozzák kicsikét a szabadságjogokat, természetesen végső soron csupán a nagyobb szabadság érdekében...

Maga a nevezetes cikkében, majd pár évvel később megjelent könyvében⁶ még „a történelem végét”, a liberális mennyország földre szállását ünneplő Francis Fukuyama is a populizmus diadalát kénytelen rögzíteni Amerikában, és egyúttal az osztálypolitika feléledését is. Szerinte nem is az a fura, hogy 2016-ban a populizmus győzött, hanem az, hogy mért tartott ilyen sokáig, amíg ez nyilvánvalóvá lett. Trump választási győzelme nemcsak az amerikai politika, hanem az egész világrend számára vízváltó, új kort, a „nacionalista populizmus” új korszakát jelzi. Fukuyama úgy véli, a fehér munkások Trumpra szavaztak a kisebbségi csoportok szabadságjogait zászlajukra tűző demokratákkal szemben, Trumpnak a *New York Times*-szal szembeni ellenszenvét pedig – kétségeket támasztva jól informáltsága iránt – többek közt Orbán Viktor állítólagos, sajtót korlátozó intézkedéseivel példálózva tartja populistának.⁷

A liberális sajtó egyik zászlóshajója, a *The Washington Post* egy angol elemző cikkét közölte a múlt év végén, mely ezzel a mondattal indul: „Ha egy szóval kellene összegezni 2016-ot, válaszd a ‘populizmust’.”⁸ Általános vélemény ez, miként az is, hogy a 2017. év fő jellemzője ugyanez lesz.

S a folytatódó szorongás-retorikából ítélve ez kétségtelenül igazolható is.

6 Első magyar kiadása Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Ford. Somogyi Pál László és M. Nagy Miklós. Bp., 1994, Európa Könyvkiadó.

7 Donald Trump and the return of class: an interview with Francis Fukuyama. <https://www.opendemocracy.net/francis-fukuyama-natalia-koulinka/donald-trump-and-return-of-class-interview-with-francis-fukuyama> (2017. 01. 20-ai cikk) „In all of these populist countries, the press is one of the first targets. The first thing that governments popularly elected with some kind of democratic majority want to do is to shut down critical media voices. Donald Trump is not an exception. At his meeting with the *New York Times*, he got talking about crooked media. I think this is very similar to what Erdogan is doing in Turkey, Putin has done in Russia, and Orban in Hungary.” (Letöltve: 2017. 09. 16.) Három nappal később, 01. 23-án a *Politico*-ban pedig a választási rendszer torzításának szándékával gyanúsítja a „populista nacionalista” elnököt, s ebben Orbánon, Putyinon és Erdoganon kívül Chavezt nevezi még meg elrettentő példa gyanánt: Fukuyama, Francis: *Is American Democracy Strong Enough for Trump?* <http://www.politico.com/magazine/story/2017/01/donald-trump-american-democracy-214683> (Letöltve: 2017. 09. 16.)

8 Taylor, Adam: *The global wave of populism that turned 2016 upside down* https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/12/19/the-global-wave-of-populism-that-turned-2016-upside-down/?utm_term=.2c27f70ddcf4 (Letöltve: 2017. 09. 16.)

2017 januárjában már a gazdasági világelit szokásos davosi konferenciája is erről tanácskozott.⁹ A világ biztonságával foglalkozó februári, müncheni konferencián – melyen a kínai küldött bejelentette az ázsiai nagyhatalom igényét a világ vezetésének átvételére – a német Bundestag elnöke tartotta nagy vesztélynek „Európában is” a populizmus terjedését.¹⁰ Ugyancsak februárban az ENSZ-főtítkárs is megfogalmazta aggodalmait: „Egyre gyakrabban figyelhetünk fel a populizmus és a szélsőségeség eltévelyedett jelenségére” – mondta Guterres az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa négyhetes ülésének megnyitóján. A világszervezet vezetője szerint a két jelenség egymást erősíti a rasszizmuson, idegengyűlöleten, antiszemitizmuson, iszlamofóbián, valamint az intolerancia más formáin keresztül – foglalja össze a diplomata (nagyon árnyaltan aligha mondható) véleményét a tudósító.¹¹

Ezek után vagy mellett nem is nagyon meglepő, hogy a római katolikus egyház feje – aki pedig, ha hinni lehet az előéletét ismerőknek, a marxista ihletésű „felszabadítás teológiája” „populisztikus” irányzatával rokonszenvezett Dél-Amerikában – szintén kifejezte súlyos aggodalmait. Igaz, az idegenellenességre vonatkozó, Trump elnököt is szóba hozó újságírói kérdésre a terminus rögtönzött értelmezésével válaszolt, melynek során elkülönítette a latin-amerikai, szerinte pozitív népi mozgalmakat az európai populizmustól, melyről igen-igen lesújtó a véleménye: „Amikor itt populizmust hallottam, nem sokat értettem belőle, el voltam veszve, mígnem rájöttem, hogy helytől függően eltérő a jelentése. Nyilvánvaló, hogy a válság félelmet, riadalmat kelt. Számomra a populizmus legjellemzőbb példája – a szó európai értelmében – a német 1933-as esztendő. [Paul von] Hindenburg után, az 1930-as válság után a tönkrement Németország próbál talpra állni, keresi önmagát, keres egy vezért, valakit, aki visszaadja identitását, és jelentkezik egy fiatal ember, akit Adolf Hitlernek hívnak, és aki kijelenti: 'én képes vagyok rá, én képes vagyok rá'. És egész Németország Hitlerre szavaz. Hitler nem rabolta el a hatalmat, népe szavazta meg, és aztán elpusztította a népet. Ez a veszély.”¹²

De csúcsra járatták a populizmus miatti aggodalmat a francia és a spanyol miniszterelnök csúcstalálkozóján is,¹³ másutt pedig a francia külügyminiszter

9 <https://www.youtube.com/watch?v=U17qt8ITCg4> (Letöltve: 2017. 09. 17.)

10 http://www.geopolitika.hu/wp-content/uploads/2017/02/Policy-Brief-06_MSC_2017-1.pdf (Letöltve: 2017. 09. 17.)

11 <https://888.hu/article-igy-sivalkodik-az-ensz-fotitkara/cth-csak-neked-csak-most> (Letöltés: 2017. 10. 10.)

12 *Magyar Kurír*, 2017. január 25. <http://www.magyarurir.hu/hirek/ferenc-papa-interjuja-az-el-pais-spanyol-napilapnak> (Letöltve: 2017. 09. 17.) Az még tekinthető pusztán tárgyi tévedésnek, hogy „egész Németország Hitlerre szavaz” (valójában a szavazatok alig egyharmadával nyert választást) – de már a populizmusnak a nácizmussal való azonosítása döbbenetes melléfogás Ferenc pápa részéről.

13 <http://hu.euronews.com/2017/02/20/spanyol-francia-csucs-a-populizmus-europa-legnagyobb-veszelye> (Letöltve: 2017. 09. 17.)

is leszögezte, Donald Trumpra utalva, hogy harcolni kell a demokráciát fenyegető populizmus ellen.¹⁴

A politikusi nyilatkozatok az év elején kulmináltak, de a téma később is mindennapos maradt. Egy fiatal liberális szlovák szakértő – a washingtoni American Enterprise Institut kutatójaként – történetesen Magyarország példájával próbálja érzékeltetni a potenciális populisták közeljövőt:

„Roháč szerint Európában és immár a tengerentúlon is jellemzővé válik az *autoriter jelleget öltő populizmus*, melyben a politikai erők a társadalom többségének akaratát ütőkártyaként használják: erre az akaratra hivatkozva döntenek le az alkotmányos korlátokat, korlátozzák a sajtószabadságot, avatkoznak bele a fékek és ellensúlyok rendszerébe vagy a bíróságok függetlenségébe. *Ha jelentős a többség, akkor az mindent legitimizál* – fogalmazott a szakember. Szerinte pontosan ez történt az utóbbi években Magyarországon – ahol a kormánypárt gyakorlatilag *gyarmatosította a teljes közigazgatást* –, de ugyanezt láthattuk Lengyelországban is, és elképzelhető, hogy az Egyesült Államoknak is hasonló folyamatokkal kell szembenéznie a közeljövőben. *Igazán sötét évre számíthatunk* – jegyezte meg Roháč.”¹⁵

Mi pedig azt jegyeznénk meg szerényen, hogy ez a nyilatkozat – sok-sok hasonlóval együtt – jól példáz egy gyakori politológusi attitűdöt: a meggyőző modorban való össze-vissza fecsegést. Ezt rendszerint arra alapozzák – sajnos, hogy úgy mondjuk: nem minden alap nélkül –, hogy a hallgató/olvasó nem gondol bele a mondottak mélyebb értelmébe. Mert ha belegondolna, akkor ebben az esetben például észrevenné, hogy ez a magát vélhetően demokratának tartó véleménycsináló a 'jelentős többség' akaratának érvényesítését nevezi szörnyülködve „igazán sötétnek”...

A terrorizmusnál nagyobb probléma...

A populizmus és a demokrácia egymáshoz való viszonya csak egy a témakör tisztázatlan alapkérdései közül. Ez a tisztázatlanság alighanem hozzájárul a populizmustól való, néha már fóbának nevezhető félelem tetőzéséhez. Lássunk néhány további példát:

Timothy Garton Ash (a magyar 56 liberális angol kutatója) is most aggódik a populizmus miatt, és úgy véli, hogy a populistákkal való vita nehézségeire a humor, a szatíra eszközeinek felhasználása lehet a legjobb megoldás, de eközben vigyázni kell, hogy a viccelődés ne váljon gúnyolódássá.¹⁶

14 <http://kitekinto.hu/2017/03/02/european-kivul/ayrault-alig-burkolt-celozgatasokkal-biralta-trumpot/> (Letöltve: 2017. 09. 17.)

15 <http://hu.budapestbeacon.com/kiemelt-cikkek/az-europai-unio-vivmanyait-nem-szabad-magatol-ertetodonek-tekintenunk/> 2017. február 2., letöltve: 2017. 09. 17.

16 <https://444.hu/2017/02/24/felejtsek-el-a-gyuloletbeszedet-es-gyakoroljunk-onkritikat> (Letöltés: 2017. 09. 18.)

Egy pszichológiai szaklap is az egyik antipopulista cikket a másik után közli. Akad olyan is köztük, amelyik a demokrácia törekenységét, a fiatalok demokratikus elkötelezettségének hiányait s mindezekkel összefüggő populista hajlandóságait a demokráciára neveléssel kívánja leküzdeni és megelőzni, és olyan is, amely a hazaszeretet negatív vonatkozásairól értekezik.¹⁷

Az utóbbi időben vezető populizmus-szakértőként elkönyvelt Jan-Werner Müller princetoni professzor ugyan nemigen jutott új, saját felismerésre, de azért sokszor elmondhatja nézeteit, sok előadást tart, számos interjút ad. Nemrég megjelent könyve¹⁸ szerint a baloldali populista mozgalmakat (amilyen Európában a spanyol Podemos vagy a kormányzó görög Sziriza) azért tartja elfogadhatóbbnak a jobboldaliaknál, mert – baloldaliak. Alkalmasint még azt is elnézi nekik, hogy kormányra kerülve ezt nemigen tudják érvényesíteni, hiszen vagy a szociális diktatúrák tévútja felé tartanak, mint Chavez Venezuelában, vagy készségesen igazodnak a neoliberais elitek elvárásaihoz, ahogy ezt a Sziriza kormányzásáról érkező hírek tanúsítják. A jobboldali populizmus ellenben szerinte azzal követi el a bűnt, hogy tagadja a plurális demokráciát, mármint az által, hogy a nép nevében beszél, magát a nép vagy a nemzet igazi képviselőjének állítja be. Másokat ennek megfelelően kirekeszt a nemzetből – tudniillik e fura, de nálunk is sokszor tapasztalható logika szerint így kell érteni a népben-nemzetben gondolkozást. (Miközben saját, eleven történelmi tapasztalatunk szerint a bal- és a jobboldalon egyaránt voltak a népre hivatkozó, de súlyosan kirekesztő rendszerek, a baloldalon kicsit tovább is tartottak.)

Müller különben a „populista veszély” láttán újabban arról beszél, hogy szóba kell állni a populistákkal – ami meglepő, hiszen többnyire megszokhatuk, hogy helyesebb kirekeszteni őket.¹⁹

A liberális kirekesztés nem úgy kirekesztés, hiszen liberális. De már ez sem egészen így van. Most, amikor e sorokat írom (2017. szeptember 19-én este), a valamiért (talán az egykor nem rendkívüli, de ma már kivételes olvasottsága miatt) teljesen korszerűtlennek tetsző Tamás Gáspár Miklós éppen azt mondja a televízióban, hogy a német liberálisok átmentek a szélsőjobboldalra. Egy görög politológus pedig nemrég úgy vélekedett, hogy a populizmus térhódításáért az elveit eláruló liberális elitet is felelősség terheli.²⁰

A racionális beszéd, a meggondolt gondolat már-már kiveszni látszik a hagyományosan racionalista baloldali értelmiség megnyilatkozásaiból a bábeli zűrzavarhoz vezető széles úton. Ha nem így volna, akkor hogy állíthatná a meg-

17 <http://mindset.co.hu/?s=populista> (Letöltés: 2017. 09. 18.)

18 Müller, Jan-Werner: *What Is Populism?* Philadelphia, PA, 2016, University of Pennsylvania Press.

19 <http://index.hu/gazdasag/2017/02/12/jan-werner-muller-populizmus/> (Letöltés: 2017. 09. 19.)

20 Fóti Tamás: A populizmus mint nyelvi ruháskosár. Interjú Takis S. Pappas politológussal. In *Élet és Irodalom*, 2017. február 24., 7. Persze fölmerülhet az olvasóban, hogy az EU-s pénzeket számlálatlanul elnyelő Görögország szülöttként nem „populista-e” egy kicsit Pappas, amikor a lengyeleknek és a magyaroknak jutó EU-támogatások miatt dühöng.

kérdezett neves politológus, a brüsszeli Európai Tanulmányok Központja tanára, hogy a populizmus napjainkban a terrorizmusnál is nagyobb probléma Európában...?²¹ Márpedig ha ez a legnagyobb probléma, akkor ennek leküzdésére kell a legnagyobb figyelmet fordítani, nagyobbat, mint a sorozatosan halálos áldozatokat követelő terrorizmuséra – vélhetnők egyszerű logikával.

S lám, valóban ez az egyszerű logika érvényesül sok értelmiségi gondolkodásában. 2017 februárjában, a Trump és Brexit kiváltotta rettegési hullám csúcsideszakában 200 nyugati baloldali művész és „művészetközeli személy” *Hands Off Our Revolution* („El a kezekkel a forradalmunktól!”) címmel alakított „szerveződést”, hogy kiállításokkal és akciókkal vegyen részt a politikai küzdelemben, a korábbi baloldali művészeti gyakorlat hagyományának folytatását helyezve kilátásba. Küldetésnyilatkozatuk szerint hisznek „abban, hogy a művészet segíthet az erősödő jobboldali populista és fasiszta retorika, a xenofóbia, rasszizmus, szexizmus, homofóbia és a könyörtelen intolerancia térnyerése ellen... Művészként az a munkánk és kötelességünk, hogy újragondoljuk és újraépítsük azokat a szociális viszonyokat, amelyeket a jobboldali populizmus fenyeget. A mi kötelességünk az, hogy szolidaritást vállaljunk. Nem hallgatunk! [...]”

„Hogy azt tegyük, amire a művészet mindig is törekedett: segítsen elképzelni és megformálni azt a világot, amiben mi élni szeretnénk” – írják.

Az eseményről a magyar olvasót tudósító *Artportál* szerint a csoport kijelentéseinek nagyvonalú profétikusága első olvasásra is kérdések sorát veti fel. Többek között kétséges, hogy „képes lehet-e a baloldali, liberális művészközeg elitje lokális projektekkel elérni és meggyőzni vagy legalábbis érzékenyíteni például a Breitbart olvasóit?” A „baloldali, liberális művészközeg”, amint a tudósításból kiviláglik, ugyanazzal a kioktató, lenéző hozzáállással szemléli a „jobboldali populizmus” híveit, amint tette ezt évtizedekkel vagy akár egy évszázaddal korábban. S tulajdonképpen ez az, amit a saját céljaik érdekében éppenséggel el kéne hagyniuk, hiszen ez a népmegvető hozzáállás hozzájárult a Trump-jelenség győzelméhez.²² („Ez a fajta retorika könnyen annak a frusztrációnak az újratermeléséhez vagy megerősítéséhez vezethet, amelyet sok politikai elemző, a gazdasági faktorok mellett, a Trump- és a Brexit-jelenség egyik fő okának tart: miszerint az átlagemberek egy része nem tud azonosulni a liberális elit által propagált értékekkel és célokkal, és szavazatukkal ennek az elégedetlenségnek adtak hangot.”²³ Maradva még a zárójelben: 2017. szeptember 20-án ugyanezen szemlélet jegyében mondta Kálmán Olga nevezetes műsorában egy Parakovács nevezetű, anarchisztikus gondolkodású „művészetközeli személy”, hogy: „Az emberekkel nem az a probléma, hogy tájékozatlanok, hanem az, hogy

21 <http://hu.euronews.com/2017/02/23/daniel-gros-a-populizmus-a-legnagyobb-veszely-europara> (Letöltve: 2017. 09. 19.)

22 Benedek Kata cikke. <https://artportal.hu/magazin/hands-off-el-a-kezekkel-de-mitol-es-kinek/> (Letöltve: 2017. 10. 08.)

23 Uo.

hülyék” – majd a provokatív nagyotmondás lufiját, talán ízlésbeli, talán más okokból kipukkasztani próbáló műsorvezető ellenvetésére meg is erősítette, hogy bizony így gondolja ezt a dolgot.²⁴)

S ha már itt tartunk, álljon itt egy s más a legújabb (Brexit és Trump körüli és utáni) hazai megnyilatkozásokból.

A populizmusmeseletés cunamija a dolog jellegénél fogva nem dokumentálható, hiszen irtózatoss tömegű, áthatja a sajtót és a közbeszédet. Mit dokumentáljunk azon, ami előtört bennünket, és benne úszunk éppen? Néhány markáns hullámot azért mégis figyeljünk meg, avagy próbáljuk meglovagolni, hátha jutunk valamire.

Az elmúlt évek terjedelmesebb magyarra fordított vagy hazai fogantatású elemzései közül akad szociológiai szemléletű, mely németalföldi tapasztalatok alapján, mégis nyilván leegyszerűsítve, az alacsony képzettségűek lázadásának tartja a populizmust, mely a diplomások által kisajátított demokrácia jelenlegi formájára támad.²⁵ Mások, marxista gyökerű szerzők, kissé tán meglepő módon, főként nem a társadalmi–gazdasági alapokkal indokolnak, legalábbis nem közvetlenül, hanem döntően formai, pszichológiai és néha igen nyakatekert jeltudományi jellegű elemzéseket végeznek el,²⁶ mutatis mutandis azonban ugyancsak, sőt még inkább a képzetlenség és a sötét indulatok világát látják a populizmusban, melyet a gúny fegyverével próbálnak össze-vissza kaszabolni, ha már megsemmisíteni nem tudják.²⁷ Ennél még a Wikipédia szócikke is többet mond, többfelé igazít el, noha egyik fogalom-meghatározása legalább annyira, ha nem még inkább előítéletes és denunciató: „A populizmus a körülötte zajló eseményekre és tényekre nem kellően odafigyelő emberek politikai irányzata.”²⁸

Ám Laclau vagy Szilágyi hiába kerít nagy feneket a jelenség egyoldalú elemzésének, a közkeletű, felszínesebb populizmus-diskurzus nemigen hasznosítja eredményeiket, következtetéseiket, jellemzéseiket, hanem önjáró módon halad tovább. De akadémikus szinten Laclau azért eléggé jelen van, még nálunk is. Újabban pl. Tallár Ferenc épít rá érdekes tanulmányában, melyben lényegében elismeri, hogy a népellenes neoliberais rendszer váltotta ki a populizmusok megjelenését és megerősödését, és azt szeretné, ha nem a jobb-, hanem a baloldali populizmusok erősödnének meg. A szokásos baloldali utópizmus jegyében a baloldali populizmusoknak a közvetlen, közeli emberi közösségektől való elszakadását óhajtja, mivel ezeket nem valódi, hanem Marx nyomán illuzórikus közösségeknek tartja (és paradox módon mégis fél tőlük): „Egy baloldali populizmus alapvető előfeltevése pedig, ahogy én látom, az lenne, hogy egy politi-

24 <https://www.youtube.com/watch?v=osNFuXKfpoU> (Letöltés: 2017. 09. 20.)

25 Reybrouck, David van: *A populizmus védelmében*. Ford. Bérczes Tibor. Budapest, 2010, Gondolat Kiadó.

26 Laclau, Ernesto: *A populista ész*. Ford. Csordás Gábor. Bp., 2011, Noran Libro Kiadó.

27 Szilágyi Ákos: *A populista*. A politikai varázsmese morfológiája. Bp., 2010, Irodalom Kft.

28 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Populizmus> (Letöltés: 2017. 09. 22.)

kailag szervezett nép akkor is létrejöhet, ha nem a területiális nemzetállam keretein belül húzzuk meg az antagonisztikus határvonalat, hanem ott, ahol ezek az antagonizmusok jelentkeznek, ti. globális szinten. Ez persze a »nép« valóban radikális konstruálását feltételezi, mely átmettszi korunk »elképzelt közösségeinek« etnikai, kulturális és területiális határait.”²⁹

Ilyen radikális konstruálás azonban egyetemi vagy kutatóintézeti szobákban talán lehet sikeres, de a nem konstruált, hanem tényleges emberek rendszerint ragaszkodni szoktak etnikai, kulturális és területiális kötöttségeikhez.

A liberális establishment globális és hazai intézményei már az év elején megállapították: 2016-ban „berobbant a fősodorba” a populizmus, és azokban az országokban „érte el a legtöbbit”, ahol szerintük hatalmon van, így például Magyarországon és Lengyelországban. E szerint ezekben az országokban csorbult a demokratikus intézményrendszer és a szabadságjogok – ám a kifogások mélyén jól érzékelhetően a nevezett országok s kivált hazánk migrációs politikájának helytelenítése áll.³⁰ A Tom Lantos Intézet pedig – a Nemzeti Közszoigálati Egyetemmel és a Middlesex Universityvel közösen – a populizmust a különböző kisebbségek szemszögéből vizsgáló nyári egyetemet szervezett az idén.³¹ Egymást érik az év során a populizmusról szóló, kisebb vagy nagyobb nyilvánosságnak szánt beszélgetések,³² és olyan is előfordult, méghozzá a Magyar Politikatudományi Társaság szervezésében, hogy jóformán populizmusfesztiválra került sor, egész konferencia-rendszer épült a témára.³³

A határon túli magyarság sem maradhat ki a dologból. Például az újabban eléggé militáns, néha arrogánsan antinacionalista (de furamód nem annyira a szlovák, mint inkább a magyar nacionalizmust kárhoztató) felvidéki magyar liberális értelmiségiek is riadoznak, és maradnak a materialista magyarázatnál, gazdasági végokok feltételezésénél.³⁴

Árnyaltabb megnyilatkozások

A politikusi populistázások jellemző példái ugyancsak a baloldali vagy a liberális oldalon található meg leginkább, és mindennaposnak számítanak. Ugyanakkor árnyaltabb elemzői megnyilatkozásokra is egyre inkább akad pél-

29 Tallár Ferenc: Populizmusok és demokráciák, avagy a politika újraácsolt színpada. In *Politikatudományi Szemle*, 2017, 1. sz., 107–131.

30 <http://civishir.hu/kozelet/2017/02/ai-magyarország-homofob-izlamofob-rasszista-populista-eu-ellenes> (Letöltés: 2017. 09. 21.)

31 <http://uni-nke.hu/hirek/2017/07/17/fokuszban-a-kisebbségi-jogok> (Letöltés: 2017. 09. 21.)

32 <http://kozgaz.net/hirek/kerekasztal-beszelgetes-a-populizmusrol/> (Letöltés: 2017. 08. 10.)

33 <https://de.eventbu.com/gyor/populista-korszellem-mptt-xxiii-vandorgyulese/1253122> (Letöltés: 2017. 08.10.)

34 <http://uj szo.com/online/velemenyes-hatter/2017/01/30/latlelet-a-lazadas-okairrol> (Letöltés: 2017. 09. 22.)

da a baloldalon,³⁵ hiszen egyre nyilvánvalóbb, hogy a populizmusnak nevezett jelenségek virulenciája nem magyarázható meg a szokásos megbélyegzésekkel és sablonokkal. A nagyvilágban nagy figyelmet kapó egyik újabb populizmus-monográfia szerzője, *Benjamin Moffit* szerint most már el kell fogadni, hogy ez lett a mai demokratikus politika központi eleme világszerte, előbb meg kell érteni, s csak azután lehet kialakítani, mi a teendő vele.³⁶ Nálunk pedig akad, aki azt is észreveszi, hogy demokratikus rendszerben élve eléggé visszás a népre hivatkozást kifogásolni, különösen baloldalról: „A demokrácia lényegét tagadjuk meg, ha a népet kihagyjuk a játékból. Csak tudomásul kell venni azt, hogy a népakarat abszolutizálása éppoly kockázatos, mint annak a negligálása. Rousseau és Montesquieu szelleme viaskodik egymással, a népfelség és a hatalommegosztás elve, és nekünk nem egyikük oldalára kell állni a másikkal szemben, hanem a nézeteiket a jelenhez igazítani.” A populizmust a demokrácia és a liberalizmus ellentétéből magyarázza, és az előbbit nem tudja elképzelni az utóbbi nélkül.³⁷

A lényeg persze az, hogy bal felől egyre inkább kénytelenek elismerni, hogy amit populizmusként főképp csak megbélyegezni szoktak, az a demokrácia szó szerinti értelmének nagyon sokszor megfelel. Jobban járnának, ha belátnák ezt, majd a populizmushoz való közeledéssel, saját populizmus kialakításával stb. megpróbálnának politikai hasznot húzni belőle. A hazai politikai életben 2017 kora őszen már kezd kilépni latens szakaszából a baloldali-liberális konglome-

35 A jobbra húzó elemzőknél azért kevésbé, mert ők legtöbbször nem is hajlandók populizmusnak tekinteni és nevezni mindazt a sok mindent, amit részben a balliberális nyilvánosságban, részben az akadémiai diskurzusok jó részében annak szokás, hanem inkább hajlanak arra – szerintem helyesen –, hogy a konkrét jelenségeket a konkrét körülményeikkel magyarázzák, s ne forszírozzák az általános kategóriákat. Fricz Tamás érvelése: „A populista tehát megtévesztő és szándékoltan leminősítő jelző a liberális közvélemény részéről. Javasolom, hogy ezt ne fogadjuk el, s a már fent említett európai pártokat – populista helyett – nevezzük nemzeti, elitellenes pártoknak. Ugyanis a nyelvi küzdelmet is meg kell nyerni.” <http://magyaridok.hu/velemenypopulizmus-az-uj-ellenseg-1295203/> (Letöltés: 2017. 09. 22.)

36 <https://theconversation.com/face-the-facts-populism-is-here-to-stay-63771> (Letöltés: 2017. 08. 29.) A könyv: Moffit, Benjamin: *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Redwood City, CA, 2016, Stanford University Press.

37 *A baloldali populizmus esélyeiről*. Szénási Sándor interjúja Paár Ádámmal. <http://168ora.hu/baloldali-populizmus-eselyei-konnyen-osztogatjak-diktatorikus-jelzot/> (Letöltés: 2017. 09. 22.)

Egy pár évvel korábbi érdekes tanulmány már azt is jelezte, hogy – bár bal- és jobboldalnak egyaránt megvan a maga paradoxitása – a jobboldali populizmus, talán meglepő módon, népközeli a baloldalnál: „A jobboldal sikerei, melyeket a kortárs demokráciákban elért, leginkább annak köszönhető, hogy a »nép«, az »emberek« problémáira érzékenyebb, azokhoz közelebb van. A baloldal, főként az egyetemi értelmiséggel való közeli viszonya miatt, e problémáktól eltávolodott, megközelítései sterilebbek a jobboldalénál. Mindkét politikai oldalról elmondható, hogy elitista populizmust (vagy populista elitizmust) képvisel, ám a hangsúlyok mindkét esetben mások. A baloldal elitizmusa racionalista, szcientista, jogi(as), míg a jobboldalé tradicionális, arisztokratikus; továbbá a baloldal populizmusa ideologikus, absztrakt, míg a jobboldalé pragmatikusabb-praktikusabb.” Megadja Gábor: Elitista populizmus vagy populista elitizmus? (A tömegek kérdése a modern politikában). In *Kommentár*, 2012, 4. sz., 39–51.

rátum és a jobboldali „populista” Jobbik szorosabb érdekszövetsége, miközben a saját baloldali populizmus kialakításáról is lázasan gondolkodnak.³⁸ Volt persze már ilyen³⁹ – de most újra szükség volna rá. (Az 1990. őszi taxisblokádot szokták populista tömegakciónak nevezni, amint a 2002. évi balos választási kampány is tele volt olyasféle hamiskártyás elemekkel, melyeket máskor a populizmusnak tulajdonítanak, a 2004. december 5-ei népszavazás Gyurcsány-féle kampányáról nem is szólva.) Pogátsa közgazdász, aki a hazai politikában jelenleg nem föllelhető baloldali alternatívát szeretné megtalálni, *Új Egyenlőség* című blogot működtet. Ebben Boros Tamás elemzést közölt a populizmusról, illetve mindarról, amit ő annak tart, továbbá a jobboldali populizmus lehetséges alternatíváiról. Arra jutott, hogy a hagyományos „szociáldemokrata” erők mellett – főként dél-európai populista példákhoz hasonlóan – hazánkban is vagy radikális baloldali, vagy pedig ahogy ő nevezi, bizonyos „érzelemdús” liberális alternatívája lehet a nézete szerint jelenleg uralkodó jobboldali populizmusnak. A máskülönben logikus és színvonalas okfejtést végül szinte porrá zúzza a valóság:

„Jelenleg nem látszik, hogy a hagyományos szociáldemokrata erők mellett, azok kiegészítéseképpen a radikális baloldal vagy egy érzelemdús, progresszív, liberális politikai formáció lehet-e képes Magyarországon megerősödni és szembeállni a jobboldali populizmussal. Mindkét opció mellett számos pro és kontra érv létezik: egyfelől a tekintetben, hogy melyiknek van egyáltalán politikai esélye megerősödni Magyarországon, másfelől, hogy melyik lenne társadalmi és gazdasági értelemben hasznosabb az ország számára. Azonban az bizonyos, hogy jelentősen megnehezíti a jobboldali populizmus térnyerésének megakadályozását, hogy ezen ideológiák teljesen hiányoznak a magyarországi politikai színtér kínálati oldalán.”

Akkor pedig miről beszélünk...?

Tényleg: miről?

A 2016. évi amerikai elnökválasztás előtt hat nappal, 2016. november 2-án érdekes ankét anyaga került fel az ausztráliai székhelyű, egyetemi háttérű, nemzetközi szerkesztőgárdával dolgozó, nagy olvasottságú *The Conversation* (theconversation.com) oldalra. A téma: a populizmus, melynek ellentmondásos jellegét a kétrészes közlés mindkét részének címe kiemeli.⁴⁰ A sydney-i egyetem

38 Utóbb pl. Lakatos Júlia: Szelídíthető populizmus. In *Élet és Irodalom*, 2017. szeptember 8., 4.

39 Mindenféle volt. „Az a kísérlet tehát, hogy a jobboldali vagy a baloldali jelzővel címkézzük föl a populizmust, reménytelen ügy. Lehet mindkettő vagy egyik sem attól függően, hogy a változatok melyik variációja vagy kombinációja forog éppen szóban.” Canovan, Margaret: A populizmus változatairól. Ford. Gyurácz Ferenc. In *Életünk*, 1991, 12. sz., 1117–1123.

40 Az első rész: *We the People: the charms and contradictions of populism*. <https://theconversation.com/we-the-people-the-charms-and-contradictions-of-populism-63769> (2017. 09. 22.) A má-

munkacsoportja 18 „vezető” populizmuskutatót kért meg Ausztrália mellett a világ több országából, elemezzék, mi lehet a populizmus 2016. évi fölemelkedése mögött. A viszonylag rövid válaszok közlését a következő, állításokat is magukban rejtő kérdésekkel vezetik fel:

Miért támad fel világszerte a populizmus? Miért népszerűek a populisták? Vannak-e mélyebben rejlő okai, és hogyan viszonyul a demokráciához? A lényege volna, mint egyesek mondják? Ezért az új populizmust üdvözölni, hasznosítani kell, és „fősodorrá” kell tenni a több demokrácia érdekében? Vagy ellenkezőleg, politikailag veszélyes a populizmus, a demokrácia rontásának receptje azzal, hogy behozza a „bűdös kis ortodoxiákat” (Orwell szavával), melyek a demagógiát, a nagy üzletet és az erőszakos hatalmat táplálják?

A kérdések után név szerint utalnak Trumpra és Duterte fülöp-szigeteki elnökre, egyik vezető illusztrációként pedig a szónokló Orbán Viktor groteszk hatásúra fényképezett alakját mellékelik.

Az első válaszadók annyiban is kapcsolódnak a felvezetéshez, hogy foglalkoznak a Trump-jelenséggel.

Stephen Coleman (University of Leeds) Donald Trumpot különös, szabálytalan figurának látja, aki csak azért lép a politika színpadára, hogy megszüntesse, felmondja azt. Belép a templomba, de csak azért, hogy elfújja meggyengült falait. Az elavult formákból elpárolog a vitalitás, de Trump csak a kontúrajait mutatja az újnak: annak a szellemnek, melyben fontosabb a projekció, mint a képviselés.

Mark Chou (Australian Catholic University) „populista melodramának” tartja mindazt, amit Trump az „újra nagyvá tenni Amerikát” jelszó jegyében előad, színjátéknak, az előadót pedig populista antipolitikusnak.

Adele Webb (University of Sydney) úgy látja, hogy véget ért egy hosszú évszázad, amelyben a demokrácia meghatározott intézmények és eljárások során érvényesült. Mostanra a demokráciát aláásó hatalmi praktikákról szól a diskurzus, és megszűnt az a várakozás, hogy a nép majd megválaszol a vagyon és a hatalom túlzásaira. Ebben a helyzetben a populista politikusok fölemelkedése nem más, mint „a nép” részéről jövő figyelmeztetés: a kormányzás mai rendszere újratervezésre szorul.

James Loxton (University of Sydney) a dél-amerikai populista rendszerekkel példálózik. Ezek hatása a demokráciára vegyes volt. Egyfelől beemeltek a politikai rendszerbe addig kirekedt rétegeket (pl. a munkásosztályt Argentínában, az informális szektor dolgozóit Peruban vagy Venezuelában), de aztán megsértették a fékek és ellensúlyok rendszerét, a játékteret a maguk javára módosították, kialakítva így a Steven Levitsky és Lucan Way meghatározta „versengő

sodik rész: *Populism and democracy: Dr Jekyll and Mr Hyde?* <https://theconversation.com/populism-and-democracy-dr-jekyll-and-mr-hyde-67421> (2017. 09. 23.) Az oldalon ezen kívül is egész sor írást közöltek 2016-17-ben a témában.

tekintélyelvűség” (competitive authoritarianism) rendszerét,⁴¹ amelyet a szabályszerű, de tisztességtelen választások jellemeznek. Támogatóiknak anyagi és szimbolikus javakat juttattak, ugyanakkor olyan mértékig torzították a játékteret, hogy azzal már fel is számolták a demokráciát.

Henrik Bang (University of Canberra): „Ma a népi (popular) demokrácia igazi ellensége nem Donald Trump, Marine Le Pen, Beata Szydło és Orbán Viktor, hanem a neoliberalizmus és a populizmus fősodratú keveréke. A pártok új uralmi szövetsége tűnik fel.” Úgy véli, a neoliberális megszorítások politikáját populista elnyomó módszerekkel érvényesítő rendszerek azok, amelyek miatt a nép érdekét szolgáló demokrácia már-már nem része a képviseleti demokráciának. Egyesek (pl. Bernie Sanders vagy a Podemos vezetője, Pablo Iglesias) felismerték ezt a veszélyt, és próbálták megakadályozni, de az elit demokráciának a népi demokráciával való újbóli összekapcsolását a fősodratú média egyszerűen mint antiparlamentáris populizmust utasítja el. A kissé zavaros fejtegetés vége szerint az embereknek öngazgató módon a kezükbe kell venniük a sorsukat.

Christine Milne (University of Sydney) azt fejtegeti, hogy ma a plutokráciaké a demokrácia, nem reprezentatív módon. Továbbá, hogy az internet, a közösségi média forradalma nyomán nem a tények váltják ki a kedveltséget, hanem az önerősítő populista technikák. El kell érni, hogy legyen közös értelmük a szavaknak, s leküzdeni a plutokrata uralmat.

Laurence Whitehead (University of Oxford) azon kevesek közé tartozik, akik nem a populizmuson verik el a port, sőt méltányos és árnyalt jellemzést ad róla. Kifogásolja a meggondolatlan címkézést. Mert amikor a „liberálisok és kozmopoliták” sovinizmust, idegengyűlöletet és a kisebbségek hátrányos megkülönböztetését tulajdonítják a populizmusnak, akkor talán csak arról van szó, hogy ők maguk híján vannak a társadalmi szolidaritásnak és a honfitársaik iránti tiszteletnek, és egy absztrakt univerzalizmusba burkolóznak. A „populizmust” a gazdasági analfabetizmustól kezdve a komplex szakértői döntések meg nem értéséig sok mindennek az elítélésére használhatják. De aztán az így vélekedő szakértők nem törődnek az embereket sújtó növekvő egyenlőtlenséggel, nincs mondandójuk a pénzügyi deregulációról vagy a kereskedelmi ügyletek valóságáról. Kétségtelen, „az emberek” gyakran figyelmen kívül, néha félrevezethető, és túl könnyen megijednek. De az egyszerű választók nem szükségszerűen butábbak vagy megtevesztettebbek, mint azok, akik uralkodni akarnak rajtuk. Nem szidásra, hanem tiszteletteljesebb bánásmódra és valódi párbeszédre van szükségük. A populizmusnak sok árnyalata van. Bár egyes hangjai sötétebbek, mások reménykeltők. Ezért nem helyes a szó differenciálatlan használata. A populizmust címkézők miért is volnának okosabbak, mint akiket bírálnak? A popu-

41 Levitsky, Steven – Way, Lucan A.: The Rise of Competitive Authoritarianism. In *Journal of Democracy*, 2002 April, 51–65. https://scholar.harvard.edu/files/levitsky/files/SL_elections.pdf (Letöltés: 2017. 09. 28.)

lizmus kritikusai akkor érdemlik meg a figyelmet, ha ők is megadják azt másoknak, s nemcsak ítélik meg.

(A fentebb már említett) Jan-Werner Müller (Princeton University) az osztrák elnökválasztási kampánnyal példálózik, azt a máshol is képviselt – de eleven történelmi tapasztalatainkkal könnyen cáfolható – nézetét illusztrálandó, hogy a baloldali populizmus nem antipluralista, ellenben a jobboldali populizmus azt állítja magáról, hogy ő képviseli a népet, az embereket, míg ellenfele csupán a felső tízezret. Trumpot is idézi: „The only thing that matters, is the unification of the people – because the other people don’t mean anything.” [Az egyetlen, ami számít, a nép egysége – mivel a többiek semmit sem jelentenek.]

Nicholas Rowley (University of Sydney) a populizmussal kapcsolatos leggyakoribb téziseket ismétli meg az elit és a szakértők megvetéséről, „az emberek” akaratának megvalósításáról, az összetett problémákra való egyszerű populista válaszokról stb. Végül még rájuk is licitál, hiszen szerinte a populista politika egyenlő a kompromisszummal, a kudarccal és az árulással. (Vajon mit gondolhat a nem populista politikáról?)

A véleménymustra a második részben válik igazán nemzetközivé. Itt egy ausztráliai kutató mellett nyolc más nemzetiségű választát olvashatjuk:

John Keane (University of Sydney) sem próbálja meg eloszlatni a populizmus fogalmát övező homályt, amikor Napóleont (!), Mussolinit, Orbán Viktort és Erdoğant sorolja föl mint olyan vezetőket, akiket a népszuverenitás ígérete fejében termel ki a populizmus. Amelyet amúgy demokratikus jelenségnek tart – éppen a demokrácia hiányosságai váltják ki. Még hozzá John Keane szerint, úgy látszik, döntően az elosztás hiányosságai. Ezekre pedig szerinte nem a populizmus a megoldás, hanem az igazságos elosztás olyan rendszerei, melyeket – hol volt, hol nem volt – „demokráciának”, „jóléti államnak” vagy „szocializmusnak” hívtak egykor...

Benjamin Moffit (Stockholm University) itt is hangsúlyozza, hogy a mai politika központi eleme világszerte a populizmus. Ennek okai közt a mai médiatájképet említi, melyben az egyszerű és drámai üzenetek érnek célba. Kiemeli továbbá a válságot s a tartós válság-érzet kialakításának sikerét. S általánosságban ő is a demokratikus rendszerek hiányosságaival magyarázza a populista törekvéseket.

Cristóbal Rovira Kaltwasser (Universidad Diego Portales, Santiago de Chile) is úgy vélekedik, hogy a populizmusok világszerte legitim kérdéseket tesznek fel. Sok polgár érzi úgy, hogy a demokrácia már nem az, aminek mondja magát, s ez – Kaltwasser szerint – a nem-választott testületek növekvő szerepével magyarázható. Példaként az amerikai Legfelsőbb Bíróságot vagy az Európai Uniót (talán az Európai Bizottságra gondol), ezek pénzügyekbe való beavatkozásait említi. Helytelen lenne, ha a döntéshozók vagy a kutatók a jó és a rossz küzdelmének láttatnák a populistákkal való szembenállásukat, ezzel épp a „populista csapdába” lépnének bele. Ehelyett inkább őszinte párbeszédbe kell bocsátkozni

velük. (Távoli párhuzam, de akik felnőtt fejjel érték meg a felpuhult Kádár-rendszert, sokszor találkozhattak a hatalom őszinte párbeszéd-szándékával – mely mögött azért tartalékban mindig ott volt az egész pártállami erőszakszervezet...)

Jan Zielonka (University of Oxford) lengyel származású professzor válasza eltér a többségétől. Összefoglalja a nyugati demokráciák kudarcos működését, és röviden rámutat a leggyakoribb populizmuskritikák abszurditására. Meglátása szerint a populizmust az uralkodó elitek bűnbaknak használják, mellyel megmagyarázzák saját kudarcaikat. „Ezek a kellemetlen populisták egyszerű megoldásokat javasolnak a bonyolult problémákra. Használják a moralisztikus retorikát, irreális ígéreteket tesznek, és tisztességtelen személyes támadást indítanak ellenfeleik ellen. Démonizálják az eliteket, és idealizálják a hétköznapi embereket az előbbiekkal szemben. A populisták manipulálják a zavaros és tájékozatlan választót. Megnehezítik az elit számára, hogy racionálisan és hatékonyan kormányozhasson” – sorolja a mainstream vádjait.

Válaszol is rájuk. A továbbiakban is idézni kell ezt a tisztán látó válaszadót:

„A történet túl körmönfont ahhoz, hogy igaz legyen. Semmi baj nincs az egyszerű megoldásokkal, ha igazságosak, hatékonyak és demokratikus eljárásokon alapulnak. A moralista retorikát napjainkban az uralkodó elit használja: emlékszünk a ‚gonosz tengelyére‘ a 2003-as iraki invázió előestéjén?

Az ellenfelek rágalmozása és az üres ígéretek a mainstream politikusok napi vajaskenyere. És mi a baj a nép akaratának megvalósításával? A választások csupán a politikusok szépségversenye, nem arra való, hogy a polgárok meghatározzák, milyen politikát szeretnének? A balközép és jobbközép elitek ma feltételezik, hogy a kormány valamiféle felvilágosult közigazgatás a tudatlan közönség érdekében. Politikai gyakorlatuk azonban elárulja hirdetett liberális eszméiket: tolerálják a súlyos egyenlőtlenséget, megfigyelik a polgárokat, kínozzák a foglyokat, és megszállnak más országokat.

A demokrácia és az autokrácia, a civilizáció és a barbárság határai elmosódtak. Nem csoda, hogy a választók alternatívákat keresnek. Az uralkodó eliteknek meg kell vizsgálniuk magukat a tükörben, mielőtt másokat hibáztatnának.”

Takashi Inoguchi (University of Niigata Prefecture, Japán) Keynes 1930-as jóslatát idézi fel, mely szerint a termelékenység növekedése miatt 2030-ban már nem kell dolgoznia az emberek többségének, ezzel szemben ma nem a gazdaságpolitika végét, hanem a populizmus kezdetét látjuk...

Thamy Pogrebinschi (Social Science Research Centre, Berlin [WZB]) brazil kutató szerint a dél-amerikai populizmusok a kapitalizmus által elnyomott munkások és középosztály-beliek befogadását kísérelték meg, ellenben az európai populizmusok ma kirekesztik a háborúk és a kapitalizmus áldozatait... Bár ezek szerint nem érti az Európába irányuló tömeges migráció problémáját, végső kérdése mégis érvényes és korrekt: ugyanis a definíciókat kevésbé fontosnak tartja, s inkább azt firtatja, vajon a képviseleti demokráciát olyannyira beárnyékolja a kapitalizmus, hogy már nincs benne hely a népszuverenitásnak, melyre pedig annak idején alapozódott?

Ulrike Guérot (Danube University, Krems) ausztriai politológusnő szerint a populisták tisztában vannak azzal, hogy a demokrácia lehetőségeivel nem mindenki tud élni, és hogy az egyenlőség nélküli szabadság körülményei között a lázadás és a rendszerváltoztatás joga emberi jog. Arra nem tér ki, hogy mért baj, ha mindezzel a „populisták” tisztában vannak.

Wolfgang Merkel (Humboldt-Universität zu Berlin) német politikakutató tudósi rangját senki nem kérdőjelezi meg a nyugati világban, pedig nagyjából a népmesei „jók és gonoszok” szintjén beszél a felvilágosult „kozmpoliták” versus populisták konstruált kettősségéről. Ebben a szemléletben az előzők sajátja „az egyenlőség, a globális igazságosság, az etnikai-vallási tolerancia és az emberi jogok védelme”, míg ellenben a populistáké „nacionalizmus, a sovinizmus, az etno-vallási intolerancia”. Úgyhogy normatív szinten nyilván nem is kétséges, kinek van igaza – legalábbis Merkel úr szerint –, de gyakorlati síkon azt ajánlja, a pártok karolják föl a rászorulókat, adjanak hangot azoknak, akiket senki sem képvisel. Mert ha nem teszik, akkor – úgymond – „a jobboldali populisták átalakítják demokráciáinkat: egyre egyháziasabbá, intoleránsabbá és széttagoltabbá”.

Yu Keping a Pekingi Egyetemről újabb példával bővíti a populizmus mibenlétéről való tudomásainkat, amidőn a maói „kulturális forradalom” jellemvönésának tartja. Nyilván igaza van, amikor a „plebejanizmus” veszélyét emlegeti, és azt, hogy az egyszerű emberek erényeinek jegyében figyelmen kívül hagyják az elit szerepét a történelmi fejlődésben. A népakarat abszolutizálása maga után vonja erőszakos érvényesítésének szándékát, és diktatúrához vagy anarchiához vezethet. (Ahogy minden más evilági akarat abszolutizálása is ezzel a rizikóval jár – tehetnék hozzá.)

*

A fenti véleménycsokor jól példázza a populizmus körüli globális kritikai diskurzus néhány, már szinte közhelyszerű elemét, az elitellenességtől a válságretorikáig, az antiliberalizmustól az egyszerű emberek állítólagos idealizálásáig, a nacionalizmustól az ígéretesség stb. Akár többé, akár kevésbé megértően viszonyul is a jelenséghez, azt szinte mindegyik szakértő fel- és elismeri, hogy a liberális demokrácia működésének komoly zavarai nyitották meg az utat a populizmus terjedése és megerősödése előtt. Ahogy a fentiek közt nem szereplő portugál Cristiano Gianolla fogalmaz egy tanulmányában, „a demokrácia két pillére”: a liberális és a demokratikus pillér egyensúlya bomlik meg ilyenkor oly módon, hogy a liberalizmus kerül túlsúlyba, s ezt nem kompenzálja a szociális szférában a javak megfelelő újraelosztása – s ez vezet a liberális demokráta rendszerek fősodratú elitista formája elleni populista ellenálláshoz.⁴²

42 Gianolla, Cristiano: Populism, a Thread and a Chance. Between Demagoguery and Participation. In *Società Mutamento Politica*, vol. 8, n. 15 pp. 327-351, Firenze, 2017, Firenze University Press. <http://www.fupress.net/index.php/smp/article/view/20862/19222> (Letöltés: 2017. 09. 28.)

Hogy a liberalizmus netán nem feltétlenül tekintendő a demokrácia pillérének, elválaszthatatlan alkotórészének, azt az ausztrál portál válaszadói közül senki sem merésze feltételezni – de máshol sem igen találni rá példát. Az „illiberális demokrácia” Fareed Zakaria által bevezetett,⁴³ Orbán Viktor által közismertté tett kategóriája mainstream publikációkban nemigen képezi megfontolás tárgyát sem, annál inkább szörnyülködését – ami azért ironikus fénytörésbe állítja azt a kérdést, hogy a politológia mennyiben nevezhető objektív tudománynak.

De azért akadnak, akik a populizmust nem rekesztik ki a demokráciából, sőt, eredetében és céljaiban mélyen demokratikus jelenségnek tartják – csak hogy féltik a diktatórikus kimeneteltől.

*

A populizmus (és „populizmus”) jelensége, természete és értelmezése körül zajló, 2016–17-ben tetőző globális diskurzus lenyomataiból szemezgettem a fentiekben, törekedve arra, hogy a kiemelt megnyilatkozások többé-kevésbé jellemző képet adjanak ki, és segítsék az olvasó eligazodását. Legalább olyan mértékig, ameddig én eljutottam a nem könnyű eligazodásban.

Végezetül még három témát szeretnék – korántsem elemezni, de érinteni legalább. Az első (populizmus és migráció) szorosan összefügg a populizmus legújabb felfutásával, a második pedig egy nem kutatott, de talán nemcsak számomra tisztázandó összefüggés (populizmus és kereszténység). Végül, harmadikként, szóba hozom és egyúttal el is különítem a populizmusoktól a történeti magyar populizmust: a népi írókat és mozgalmukat.

Populizmus és migráció

A 2015-ben Európa irányába megindult s azóta is tartó tömeges és illegális ázsiai és afrikai migrációs hullám értelmezése megosztja a formális európai közvéleményt. Eltérőképpen ítélik azt meg a politikai pártok is. A liberális demokrácia hagyományos pártjainak nagy része – multinacionális vagy más gazdasági körök vélt vagy valós érdekeivel összhangban – az egyéni emberi jogok elsődlegességét vallja, és a felvilágosodás óta fokról fokra érvényesített liberális utópizmust viszi tovább. Ez az álláspont szükségképpen nem számol a nemzetek hosszú távú fennmaradásával, sőt untig ismert „progresszív” elképzelések sze-

„The predominance of liberalism over democracy within the political sphere has not been compensated for by a redistribution in the social sphere (reduction of welfare), and has thereby led to populist opposition to the procedural and elitist mainstream form of liberal-democratic regimes.” (328).

43 Zakaria, Fareed: The Rise of Illiberal Democracy. In *Foreign Affairs*, November/December 1997, <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy> (Letöltés: 2017. 10. 08.)

rint meghaladásra ítéli őket. A regionális önállóságokat, keresztény regnumokat messzemenően tiszteletben tartó, sőt azokra épült középkori (katolikus) univerzalizmust felváltó „felvilágosult” türelmetlenség jelenik meg ebben. A népi-nemzeti különbségekre nem tekintve minél nagyobb embertömeget szervezettel is egyesíteni akaró haladás-utópia két vérvizataros évszázad után jutott el a XXI. századba, amikor még mindig vannak, főképpen értelmiségiek, akik hisznek benne, nem is kevesen. Emiatt, továbbá a nyugati világban felhalmozott hatalmas technológiai tudás, hadi potenciál és a média nagy részének elkötelezettsége folytán tovább dühöröghet az emberek nemzetek feletti egységesítésének terve. Ennek ma már semmi köze a kanti „örök béke” jámbor elképzeléséhez, de valószínűleg az európai egységtörekvések háború utáni kereszténydemokrata alapítóihoz sem. Akkor miről van szó? Igaz lehet a ma már nemcsak szélsőséges körökben megfogalmazódó gyanú, hogy a népek, nemek, világnézetek és rasszok szándékos összezavarását és összekeverését célzó utópia érvényesítésének szándéka rejlik sok érthetetlen fejlemény, így az Európába tartó muszlim bevándorlás európai részről tapasztalható támogatása mögött is? E szándék nevesítése és konkretizálása ugyan ma már nem nehéz, de ha megtörténik, akkor a hegemon diskurzus még ma is viszonylag könnyen összeesküvés-elméletnek bélyegzi, s mint komolyan nem vehetőt, képviselőivel együtt ki is reszti a nyilvánosság főbb sodraiból.

Ezzel szemben áll az európai emberek jelentős részének (véltetően többségének) ragaszkodása hazájához, nemzeti önazonosságához, anyanyelvi kultúrájához, keresztény gyökerű életformájához, szokásaihoz. Nem mindenki, de sokan látják veszélyeztetve mindezt a túlnyomórészt muzulmán kultúrkörből érkező bevándorlók tömegei által. Kevesebben, de azért olyanok is akadnak, akik nem restek belegondolni a demográfiai trendekből és a bevándorlás folytatódásából kikövetkeztethető nem távoli jövőbe: az európai típusú, fehér dominanciájú demokratikus társadalom bukásába. A történelem harmadik nagy Európa elleni muszlim inváziójának lehetséges győzelmét, Európa iszlamizációját látják felrémleni a láthatáron. Ön- és közveszélyes utópizmusnak tartják a veszélyeket lekicsinylő érvelést, mely a jövevényeknek a liberális demokrata társadalomba való integrációját hirdeti. Mély aggodalommal tapasztalják az önvédelem szándékának és képességének elkeserítően alacsony szintjét az elkényelmesedett, gyakorlati materializmusba süppedt korban.

És nem akarnak mindebbe belenyugodni. Az európai és a nemzetállami hatalmi pozíciók nagy részét elfoglaló liberális mainstreammel szembeszállva meg akarják állítani Európa migráció általi átalakulásának folyamatát. Meg akarják védeni hazájukat és a földrészt a hódításként értelmezett muszlim bevándorlástól. Szándékuk politikai képviselőtét – egy-két kivétellel – azok a pártok vállalják fel, szándékukkal, migrációértelmezésükkel azok azonosulnak, amelyeket a politikai, társadalomtudományi és zszurnalisztikai diskurzus populistáknak nevez. Nem kis részben pontosan a migráció ügyében elfoglalt

álláspontjuk miatt.⁴⁴ Különösen az utóbbi 2-3 esztendőben, a legújabb nagy migrációs hullám kezdete óta. Populistáknak nevezik őket, s már e megnevezéssel is kifejezik egyet nem értésüket velük. Hiszen a „populistán” ebben az esetben, mint sok más esetben is, népszerűség-hajhászót értenek. Olyat, aki vagy amely a nép nem feltétlenül értelem-, sokkal inkább ösztönvezérelt indultait és véleményeit meglovagolva kíván sikert elérni a politikai életben. Az így minősítők persze szándékosan vagy véletlenül feledik a tényt, hogy a nép sokszor ösztönösen is tudni szokta saját életérdekeit. Nem érdemes lebecsülni ezt, és azokat sem, akik ennek szolgálatát politikai szintre emelik. Nem biztos, hogy csupán előítéleteik vagy a szavazatvadászat vezérli őket. Könnyen lehet, hogy az értelmi meggyőződés, hiszen a már régóta sulykolt vélekedéssel szemben a műveltség, okosság és „felvilágosultság” nem a kozmopolita értelmiség privilégiuma. Meglehet, voltak korok, amikor úgy látszott, hogy az, ma azonban biztosan nem így áll a helyzet. Többek közt éppen a migráció megítélése igazolja ezt.

Populizmus és hereszténység

A népi-nemzeti közösségi gondolkodás, melyet képviselői ritkábban, de ellenfelei, vagy akik nem értik, gyakrabban neveznek populistának – semmiképpen sem ab ovo kirekesztő. A fogalma nem is önmagán kívülre irányul, hanem az egyén otthonosságérzésének egyik lehetséges és valóságos körét jelöli ki. Hi-

44 Amiatt, de visszajáról is működik e logika: bevándorlás-ellenesek, hiszen populisták... Vö.: Paár Ádám: Populizmus és iszlámellenesség. A muszlimellenes populisták pártok és mozgalmak Európában. In *International Relations Quarterly*, Vol. 6. No. 3. (Fall 2015/3 Ősz), http://www.southeast-europe.org/pdf/23/dke_23_m_p_Paar-Adam_Populizmus-es-izlamellenesség.pdf (Letöltve: 2017. 10. 01.);

Hasonló felfogású írások még, például:

- Két fiatal bécsi kutató tanulmánya nem a reális okokat keresi a bevándorlástól való idegenkedés mögött, hanem a sztereotíp módon elképzelt sztereotípiákat: https://www.researchgate.net/profile/Joerg_Matthes3/publication/277622400_The_Effects_of_Anti-Immigrant_Right-Wing_Populist_Ads_on_Implicit_and_Explicit_Attitudes_A_Moderated_Mediation_Model/links/5717e5ab08ae986b8b79e5a4/The-Effects-of-Anti-Immigrant-Right-Wing-Populist-Ads-on-Implicit-and-Explicit-Attitudes-A-Moderated-Mediation-Model.pdf (Letöltve: 2017. 10. 01.);
- A protestáns egyházi világtanács „a rasszizmushoz vezető populisták retorika” természetéről tanácskozott: <http://www.evangelikus.hu/egyházak-összefogása-populizmus-es-rasszizmus-ellen> (Letöltve: 2017. 10. 01.)
- Ferenc pápa is gyakran összekapcsolja a migrációval kapcsolatos ellenérzéseket a populizmussal, pl.: <http://www.magyarKurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-sajtotajekoztatoja-repuloget-fedelzeten-visszauton-egyiptombol> (Letöltve: 2017. 10. 01.)
- Ez a cikk hozzácsapja az antiszemizmust is a populista „menekültellenességhez”: <http://www.szombat.org/politika/lengyelország-a-novekvo-antiszemizmust-a-menekültellenes-populizmus-taplalja> (Letöltve: 2017. 10. 01.)

szen az egyén, ha ki akar lépni önmaga fogságából, akkor különböző közösségformákkal találkozik. Az egyén és az egész emberiség absztrakt közössége közötti közösségformák közül Európában máig az egyik legnagyobb erejű az anyanyelvi, történeti és kulturális közösségként felfogható nép és nemzet. Ezt állítani a politikai gondolkodás és cselekvés centrumába, az értékhierarchia csúcsára (a transzcendens értékhierarchiának alárendelten) nem ördögtől való dolog, éppen ellenkezőleg: a szeretet elvének megélése. Hiszen a szeretet és a felelősség értelemszerűen mindig elsősorban a hozzánk közeli emberek iránt nyilvánulhat meg, akikkel természet és történelem egy sors ernyője alá sodort össze bennünket, akiket tehát ismerünk, s ezért szeretni is képesek lehetünk, és értük a kapcsolat fokától függően különböző jellegű és intenzitású felelősséget vállalunk.

Anélkül, hogy teológiai háttérrel keresnék szavaimnak, megkockáztatom, hogy a keresztény vallásosság egyik főparancsát („Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!”) is éppen így lehet megélni: a közeli, a velünk egy közösségbe tartozók iránti szeretettel és szeretetből fakadó felelősségvállalással. A koncentrikus körökként elhelyezkedő közösségformák közül ezért kiemelkedő fontosságú a család és a rokoni közösség, a táguló körök legintenzívebbje pedig a népi-nemzeti kulturális és (szerencsés esetben) politikai közösség. A görög és keresztény alapokon kialakult újkori demokrácia eszményi értelemben nemcsak jogilag értelmezhető, hanem erkölcsi alapon is, mint az egyének és a közösségek békés, szerető együttműködésének terepe, amely fogalmánál fogva elismeri és igényli az összes egyén és összes létalapú közösség (így a nemzetek) egyenjogúságát önmaguk megtartásában és a szeretet megélésében.

Nem tudok róla, hogy a világszerte élénk populizmus-megvitatások során hangsúlyos szerepet kapott volna a keresztény értékrenddel való összeegyeztetés kérdése. A latin-amerikai populista mozgalmak értékelése során bizonyosan föl-fölvetődhet ez, a mára nagymértékben elvilágiasodott európai közéletben azonban már a névleg keresztény társadalmi mozgalmak és pártok sem tartják napirendjükön a krisztusi szellem folyamatos értelmezését az éppen időszerű tennivalók fényében, és az elemzői figyelmet sem köti le a téma. Az egyházaktól elvárt politikai semlegesség dogmájának szinte szakadatlan hangoztatása folytán a kereszténység „hivatalos” képviselőit a liberális rendszer szinte eleve kizárja a politikai életből. Ez az antiklerikalizmus győztes frontja. Emellett régóta megnyílt és mostanában kiszélesedett egy másik front. Ennek lényege, hogy a még magukat keresztényként azonosító politikai és kulturális erőket, szervezeteket és személyeket mások – rendszerint ismertén vallástalan vagy alternatív módon valláshoz kötődő közéleti, vagy médiaszereplők – szinte szakadatlanul és álszent módon szembeállítják a jelszószerűen felfogott elvekkel, vagy jobb esetben a különféle bibliai helyekkel, szemükre lobbantva, hogy nem felelnek meg azoknak. A bevándorlási hullám és a hozzá való viszony kifejezetten kapóra jött a kereszténységet számon kérő antikeresztényeknek, hiszen ezt nagyon könnyű úgy kommunikálni, hogy a hazájuk és népük identitását,

a keresztény gyökerű társadalom szabadságát féltők nem a jézusi szeretet alapján állnak, amikor nem látják szívesen a muzulmán tömegeket Európában.⁴⁵

Ez a fajta kommunikáció és a hitüket a keresztény alapú európai civilizáció aktív megvédésével összekötők elítélése az utóbbi esztendőkből olyan helyről kapott támogatást, ahonnan a legkevésbé vártuk volna: magától a római pápától. Ferenc pápa különösen az Európába irányuló migrációt szinte feltétel nélkül támogató, az ezzel egyet nem értőket súlyosan elítélő mondataival osztotta meg a maradék európai keresztény közvéleményt. Egyszersmind még bonyolultabbá tette azt a mindeddig jószerivel meg sem kezdett munkát, amely a populizmus és a kereszténység összefüggéseit tisztázandó az elemzőkre vár.

A magyar népiség is populizmus, de fontosabb, hogy magyar népiség

A szakirodalomban Borbándi Gyula volt az, aki a népi mozgalomról írt könyve német kiadásának címében első ízben nevezte populistának a magyar népi írókat.⁴⁶ Nem telt el tíz év, és ő lett az is, aki elsőként óvott a kifejezés parttalan és leegyszerűsítő használatának importjától, és több tanulmányában is leírta a populizmus körül kialakuló fogalomzavart.⁴⁷ Pontosan érezte, hogy a terpeszkedő fogalmi és terminológiai zűrzavar árt szeretett népi írói hírének-nevének, miközben félreviszi munkásságuk értelmezését is. Persze azt is tudta, hogy a népiség ellenfelei legalábbis nem érdekeltek a „populizmus”-fogalom parttalanításának megakadályozásában, s így figyelmeztetése valószínűleg süket fülekre talált.

Így is lett. A rendszerváltozás körüli években még nem látszott olyan tisztán, mint aztán hamarosan: nem magyar ügyről van szó pusztán, hanem az egész nyugati civilizációban feltámadó „népi” törekvések ügyéről. Nem a harmadikutas magyar népi mozgalom csupán a célpont, hanem minden olyan próbálkozás, mely alternatívát kínálhatna a liberális elitek uralmának.

45 Hogy viszont a tisztánlátás milyen nehéz, arra példa a következő. E sorok írása közben szól a hír, hogy másodfokon is jóváhagyták a László Petra operatőröt megbélyegző ítéletet, aki 2015 őszén pontosan nem tisztázott módon és mértékben, de nyilvánvalóan reflexszerűen rúgásra emelt jobb lábával tetteg segített a déli országhatárt védő rendőröket, akiknek a sorfalát erőszakosan áttörve éppen betódult az ország területére az illegális muszlim bevándorlók tömege. Ezért őt ország-világ előtt meghurcolták, nyilvános létezését ellehetetlenítették, és még a pártatlan bíróság is duplán elítélte. Holott egy másik – ha úgy tetszik, populista, ha úgy tetszik, hazafias, de a demokratikus érvrendszeren belül jól védhető – narratíva szerint a törvényesség, a keresztény Európa és Magyarország védelmében cselekedett.

46 Borbándi, Gyula: *Der ungarische Populismus*. München, 1976, Aurora Bücher. Magyarul uő.: *A magyar népi mozgalom*. New York, 1983, Püski.

47 Borbándi Gyula: A populizmus jelentésváltozásáról. In *Hitel*, 1990. dec. 12., 59-60; uő.: Fogalomzavar a populizmus körül. In *Forrás*, 1993, 2. sz., 56-66; uő.: A népiségkritika nyomorúsága. In *Valóság*, 1993, 4. sz., 107-117. Mindhárom írás megtalálható a szerző *Népiség és népi-ek* című könyvében (Bp., 2000, Püski) a 46-77. oldalukon.

A felszínes, de hatásos populistázástól természetesen el kell különíteni a populistának nevezett jelenségek történet- és társadalomtudományi vizsgálatát, értelmezését, besorolását. A külföldi szakirodalom példáit látva a magyar kutatók nagy része elfogadta, hogy a magyar népiség körébe tartozó ideológiák, mozgalmak és személyiségek a populizmus történeti és politológiai fogalmkörébe tartoznak. Felismerhető bennük a leggyakrabban a populizmusnak tulajdonított néhány jellemvonás – korántsem az összes. Időben e sorok írójának esszéisztikusabb tanulmányai mellett és után, a 90-es években (s majd később is) Bozóki András a politikatudomány módszerességével írt az immár populizmusnak nevezett magyar népi mozgalomról, párhuzamba állítva azt az USA-beli és az argentinai populizmussal. Közel kétszáz éves folyamatként tétélezte, s a jelenkorig szólóan vázolta fel és jellemezte jelenségeit.⁴⁸ Tőle eltérően Szabó A. Ferenc a népiek iránti elkötelezettséggel, de ugyancsak tudományos igénnyel megírt írásaiban élt a populistaként való azonosítás lehetőségével.⁴⁹ A témába vágó újabb igényes dolgozatok⁵⁰ után a magát a népiség híveként jellemző Papp István egész – értékes, de nem hibátlan – könyvet írt a népi mozgalomról, melynek első fejezetében a külföldön ismert populizmusokhoz sorolja be „a magyar populistákat”.⁵¹ Az egyik legújabb és legalaposabb összegző tanulmányt Bartha Ákos történész írta. Szinte katalógusszerű áttekintés és sok értékes észrevétel után nagyjából oda jut, ahonnan az egész újabb kori hazai populizmus-diskurzus népiségpárti része elindult⁵²: „A populizmus XX. századi devalválódása, kiüresedése következtében a fogalmi keret tehát teljességgel homályos... [...] Ettől függetlenül természetesen lehet a magyar népi mozgalmat a populizmus grandiózus ernyőfogalma alatt értelmezni, bár kétséges, van-e ennek a kategorizálásnak értelme, magyarázó ereje. A fentiek alapján – Kovács Gábor szkepe-

48 Bozóki András: Vázlat három populizmusról. Egyesült Államok, Argentína és Magyarország. In *Mozgó Világ*, 1994, 33–68; Bozóki, András: *The Illusion of Inclusion: Configurations of Populism in Hungary*. EUI Working Papers, SPS 2012/06, European University Institute, Florence. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26934/EUI_sPs_2012_06.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltve: 2017. 10. 10.)

49 Pl. Szabó A. Ferenc: Napirenden: a populizmus. In *Valóság*, 1995, 2. sz., 47–58.

50 A népi írók és mozgalom számos jeles kutatója közül itt csak a népieket a populizmus összefüggésében tárgyalókról van szó. Köztük Kovács Gáborról, aki több ilyen tanulmányt is jegyez, pl.: A népi mozgalom helye a politikai eszmetörténetben. In *Beszélő*, 2005, 6–7. sz., 172–177.

51 Papp István: *A magyar népi mozgalom története, 1920–1990*. Bp., 2012, Jaffa Kiadó. Írásom róla: Gyurácz Ferenc: Magyar populisták. In *Kommentár*, 2013, 1. sz., 97–103.

52 Borbándi Gyula és a magam dolgozataira tudok itt hivatkozni. A népi mozgalom monográfusa fordítástechnikai okokból és a külföldi kapcsolódásokat keresve választotta a „populista” jelzőt a magyar népiségre. De nem tartotta telitalálatnak. A magyar népiség értékei a populizmus kategóriájától teljesen függetlenül is értelmezhetők és értékelhetők. A populista jelzőt a népiekre vonatkozóan egyértelműen és határozottan Gróh Gáspár veti el Papp István könyvéről szóló írásában: Gróh Gáspár: Ismét a népi mozgalomról. Szilánkok Papp István könyve alkalmából. In *Magyar Szemle*, 2014, 3–4. sz., 19–39.

ticizmusát továbbgondolva – én úgy vélem, nincsen.”⁵³ Mi több, úgy vélekedik, még idegen nyelvű közleményekben sem szükséges másnak, mint „népinek” nevezni a magyarokat, amint a – más irányzatot jelentő, de gyakran szintén a populizmus „grandiózus ernyőfogalma” alá sorolt – „völkisch” vagy „narodnyik” jelző is polgárjogot nyert a nemzetközi szakirodalomban.

*

„Populizmus”-áttekintésem végére nem írok tartalmi összefoglalót, összegzést. Maga egy ilyen lezárás azt a látszatot keltené, mintha teljesen racionalizálható volna mindaz, ami a témában elhangzik, leíródik, vagy akár csupán az, amit itt kiragadtam belőle. Pedig nem az, s talán nem is kell, hogy az legyen. De ha a témakör sok homályossága mellett egyes elemei mégiscsak kontúrosabban rajzolódtak ki, s ezáltal kissé közelebb visznek a megismeréshez, akkor az talán a további vizsgálódásokhoz is hozzájárulhat valamelyest.

Amidőn pedig írásom lezárásához készülődtem éppen, nyilvánosságra került tíz európai (köztük egy magyar) politikai gondolkodó 36 pontból álló nyilatkozata Európa védelmében. A címe is ez: *A Párizsi Nyilatkozat. Az igazi Európa és tév-Európa*. A dokumentum 34. pontja a populizmussal foglalkozik. S mivel teljesen megfelel a fenti áttekintés értékrendjének, befejezésül ezt idézem:

„Európában manapság sokan szoronganak, mondjuk úgy, a ‘populizmus’ fel-támadása miatt, jóllehet a szó jelentése korántsem egyértelmű, és leginkább sértegetésre használják. Fenntartással viseltetünk ez iránt. Európának hagyományaink mély bölcsességéből kell merítenie, nem pedig leegyszerűsítő szövegekből és érzelmekre ható megosztó felhívásokból. Mindazonáltal elismerjük, hogy ez az új jelenség jelentős mértékben egészséges lázadást tükröz tév-Európa zsarnoksága ellen, amely antidemokratikusnak bélyegez mindent, ami azt a kizárólagos jogát fenyegeti, hogy meghatározza, mi tekintendő erkölcsileg megengedhetőnek. Az úgynevezett populizmus a status quo diktatúrája ellen lázad, a centrum fanatizmusa ellen, és erre minden oka megvan. Azt jelzi, hogy még lezüllött és elszegényedő politikai kultúránkban is újjászületett az európai népek történelemformáló képessége.”⁵⁴

53 Bartha Ákos: Tojástánc a populizmusok körül. A magyar népi mozgalom fogalmi keretei és regionális összefüggései. In uő.: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. Bp., 2017, 11–45 (idézet: 45). A népiségtől inkább távolságot tartó szerzők közül Valuch Tibor az, aki nem tartja szerencsésnek populizmusnak nevezni a magyar népiséget: „A populizmus fogalmának értelmezése körül mutatkozó bizonytalanság és a hozzá tapadó negatív jelentés miatt az ilyen értelmű használat manapság – éppen a tisztázatlan jelentéstartalmak miatt – nem túl szerencsés.” Ld. Valuch Tibor: A népi mozgalomról (Értelmezési kísérletek – megértő módban). In *Életünk*, 1999, 3. sz., 290–304.

54 https://thetrueeurope.files.wordpress.com/2017/10/paris_statement_magyar.pdf (Letöltés: 2017. 10. 10.)